

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ÖZEL SAYI

Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan

ANKARA ÜNİVERSİTESİ

İLÂHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

ÖZEL SAYI

Cumhuriyetin 75. Yıldönümüne Armağan

Bu Dergide Yayınlanan makalelerin her türlü sorumluluğu yazarlarına aittir.

ISBN: 975 - 482 - 473 - 8

ISSN: 1301 - 0522

ANKARA ÜNİVERSİTESİ BASIMEVİ - 1999

İÇİNDEKİLER

Sayfa

Prof. Dr. M. Sait YAZICIOĞLU <i>Cumhuriyetin 75. Yılında Din Öğretiminde Yeni Hedefler</i>	1
Prof. Dr. Beyza BİLGİN <i>İslam'ı Yeniden Anlamak ve Anlatmak</i>	9
Prof. Dr. Kerim YAVUZ <i>Genel Öğrenmeden Dini Öğrenmeye Yaklaşımlar</i>	55
Prof. Dr. Orhan TÜRKDOĞAN <i>Türk Toplumunda Yeni Dini Hareketler ve "Cemaatlaşma"</i>	65
Prof. Dr. Ünver GÜNAY <i>Dinin Bireysel ve Toplumsal Boyutu</i>	91
Prof. Dr. Sabri HİZMETLİ <i>Mustafa Kemal Atatürk'ün İslam Tarihi Anlayışı</i>	119
Prof. Dr. Münir KOŞTAŞ <i>Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi (Dünü, Bugünü)</i>	141
Prof. Dr. Münir KOŞTAŞ <i>Türkiye'de Laikliğin Gelişimi (1920'den Günümüze Kadar)</i>	185
Prof. Dr. Hasan ONAT <i>Din Alanında Yeniden Yapılanma Üzerine</i>	197
Prof. Dr. Nesimi YAZICI <i>Osmanlı Son Döneminde Cumhuriyete Hutbelerimiz Üzerine Bazı Düşünceler</i>	209
Prof. Dr. Murtaza KORLAELÇİ <i>Milli Kültürde Dinin Rolü</i>	217
Doç. Dr. Suat CEBECİ <i>Cumhuriyet Döneminde Yüksek Din Öğretimi</i>	227
Doç. Dr. Halis AYAN <i>Cumhuriyet Dönemi Din Eğitimi Genel Bakış</i>	237
Doç. Dr. Mualla SELÇUK <i>Teorik ve Pratik Açmazlarıyla Kültürel Miras Öğretimini Sorgulayan Bir Deneme</i>	255
Doç. Dr. Ahmet AKBULUT <i>Din, Laiklik ve Demokrasi Üçgeni</i>	265

Yrd. Doç. Dr. Ahmet KELEŞ
*Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşunun 75. Yılında İlahiyat Fakültelerinin
Önemi* 279

Dr. İbrahim ÖZDEMİR
Çevre Biliminin Gelişiminde Çevre Ahlâkı'nın Önemi 295

ÇEVİRİLER

Prof. Christian W. TROLL (Çeviren: Dr. Ş. Ali DÜZGÜN)
*Hristiyanlık ve İslam Perspektiflerinden Sosyo-Politik ve Kültürel Çoğulcu-
luğun Temelleri*..... 319

CUMHURİYET DÖNEMİ DİN EĞİTİMİNE GENEL BAKIŞ

Doç. Dr. Halis AYHAN

Eğitim, bilim, sanat ve genel anlamıyla kültür bir milletin bilincidir. Eğitim ayrıca bu bilinci oluşturan ve nesillerden nesillere ulaştırın çalışmalarıdır. Bir milletin varlığı, başarısı, dirlik ve düzeni kültürel değerlerinin gücü ve eğitimdeki başarısıyla ölçülür.

Tarih boyunca her toplumda eğitim, bireysel, toplumsal ve siyasal hedeflerin odak noktasını teşkil etmiştir. İnsanlar yaratılış özellikleri, yetenekleri ve eğilimleriyle biri birinden farklıdır. Bu farklılıklara ilave olarak dil, din, etnik menşe, değer hükümleri, bilgi birikimi, teknolojik seviye, üretim tarzı ve tüketim alışkanlıkları, iletişim ihtiyaç ve imkanları ve hayata bakış tarzları, dünya görüşleriyle (paradigmalarıyla) farklılıklar göstermesi, insanlık aleminin temel özelliklerinden biridir. Eğitim doğrudan doğruya bu farklılıkları besleyen, geliştiren yatay ve dikey olarak yaygınlaştırıp derinleştiren, kimi zaman ise azaltıp, zayıflatan, etki gücüne sahip bir süreç olarak görülmüştür.

İnsanın doğuştan getirdiği özelliklerini değiştirmede eğitimin gücü tartışılabilirse de, yeteneklerin geliştirilmesinde, eğilimlerin yönlendirilmesinde bilgi birikiminin aktarılmasında, eğitimin gücü ve etkisi tartışmasız bir gerçektir. Eğitimin böyle bir güce sahip olması, onu devlet siyasetinin tarih boyunca temel unsurlarından biri yapmıştır. Toplumları yönetenler, tarih boyunca yönetim tarzının adı her ne olursa olsun, kendi tasavvurlarına uygun bir toplum hayatı şekillendirmeyi siyasetlerinin en temel amacı olarak görmüşler, bunun gerçekleşmesi için de, eğitim ve öğretim imkanlarını öncelikle kullanmışlardır.

Cumhuriyet döneminde millî devletin oluşmasında, eğitimin gücünden yararlanmak için, köklü ve müşahhas çalışmalara girilmiş, ilköğretimden yüksek öğretime kadar bütün örgün öğretim kurumlarında yeni yapılanmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalar fert ve toplum hayatının

* M.Ü. İlahiyat Fakültesi Öğ. Üyesi.

yeniden yapılanması için zorunlu ve vazgeçilmez arayışlardır. Bütün milletlerin eğitim tarihlerinde bu çalışmalarını görmekteyiz. Eğitim, toplumu tedricen değiştirmek için bir araç olarak kullanılabilir; eğitim sürecinde kısa vadeli hedefler neredeyse yok gibidir. Her alandaki eğitim yatırımlarında orta ve uzun vadeli arayışlara yönelerek sonuçlar beklemek daha gerçekçi olmaktadır. fert ve toplum sağlığını koruyarak, gelişmelere yönelik değişimleri yapmak ancak bu şekilde olabilir. Bunun dışında, çabuk ve kısa vadeli sonuçlara ulaşmak için zorlayıcı, baskıcı uygulama ve yaklaşımlar, eğitimin birey bakımından temel amacı olan, benimsetme, içten kabul ettirerek değiştirme ve geliştirmeye yardımcı olamamaktadır.

Cumhuriyet dönemindeki din eğitimi ve öğretiminin tarihi gelişimine, problematik olarak baktığımızda, tarihi tecrübenin iyi ve doğru bir şekilde kullanıldığını göremiyoruz. Cumhuriyet eğitiminin getirdiği kolaylık, yaygınlık ve güzelliklere, daha önceki eğitim uygulamasındaki -müfredat ve metot yanlışlıklarını atarak- güzellikleri geliştirip, katamadığımız gibi, Cumhuriyet dönemi eğitim tecrübelerimizi de özellikle din eğitimi açısından geliştirerek devam ettiremedik.

DİN EĞİTİMİNİN TARİHİ GELİŞİMİ

23 Nisan 1920'den (3 Mart 1924 yılında çıkarılan) Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girdiği tarihe kadar, yaklaşık dört yıl süren Millî Mücadele yılları ve Cumhuriyet'in hazırlık döneminde, Osmanlı Devleti'nden devralınmış öğretim kurumları, sosyal ve ekonomik şartların imkanları ölçüsünde geliştirilerek devam ettirilmeye çalışılmıştır.

9 Mayıs 1920'de T.B.M.M.'de okunan ilk icra vekilleri programında "Maarif işlerindeki amacımız, çocuklarımıza verilecek eğitimi her anlamı ile dinî ve millî bir hale koymak.." deniliyordu. Program üzerinde konuşan Besim Atalay (Kütahya) yaptığı uzun konuşmada, eski eserlerin korunması gerektiğinden, camilerin kütüphanelerinden alınarak ecnebilerin ellerine geçen asarı milliyenin sayısız olduğundan ve bunların geçmişte muhafaza edilemediğinden bahsettikten sonra şöyle devam etmiştir: "Me-katib-i ibtidaiyenin programında yegane göze çarpan dinî, millî terbiyeye ihtimam edilmesidir. Şimdiye kadar zannedilmesin ki, millî, dinî bir terbiyeye ihtimam ediliyordu. (Meclis genel kurulundan, ediyorduk sesleri)

Yoktur efendiler, ben sizi temin ederim. Ezber gidiyordu, dinî terbiye demek, çocukların ruhunda, hissinde din terbiyesini, din hissiyatını yaşatmak demektir. Kuru kuru ezberletmek hiç bir vakit din terbiyesini temin edemezdi."

Üyelerden İsmail Şükrü Efendi'nin (Karahisarlı sahip) medreseler konusunun programda açıkça belirtilmediğinden bahisle, bu konuda geliştirici çalışmaların öneminden bahsetmesi üzerine, Maarif Vekili Rıza Nur

cevabî konuşmasında “Bakınız nasıl düşünüyoruz. Programımızda her şeyden evvel dinî ve millî terbiye dedik. Ve ayrıca, biz müessesat-ı resmiye dedik ki bunun içine medaris te dahildir.”

İcra vekilleri programının eğitimle ilgili bölümü üzerindeki tartışmalar üzerine, Şeriye Vekili Mustafa Fehmi Efendi (Bursa) söz alarak şunları söylemiştir: “Bizim mücahadatımızın esasatını teşkil eden meseleyi hepimiz biliyoruz. Bu maksadı ulvi, millî meydana geldikten sonra pek çok şeyler yapılabilir ve düşünülebilir. Böyle dar bir zamanda teessüs etmiş bir şeyi yıkmak onun yerine daha iyi bir şey getirmek mümkün değildir... Medaris meselesi filhakika pek mühim bir meseledir. Birkaç defa istihaleye uğramıştır. Şimdi son bir teşkilatı vardır ve fikrimce o teşkilat pek mühim bir teşkilattır. Eğer programda farklı bir ıslah mümkün olursa hakikatte medaris için pek feyizdar bir membadır.”

Şeriye Encümeni reisi Müfit Efendi (Kırşehir) ise, “Böyle bir zamanda daha iyi bir iş aramak zannedersem muvafık değildir... Heyet-i İcraiye vekillerine cesaret vermek gerekiyor... biz kendilerinin bütün icraatını esasatı İslamiye dairesinde yapacaklarına eminiz. Vakıa tahrirde bir kelime unutulabilir, unutilan bir kelime kendilerini bu kadar muahezeye ve bu kadar münakaşaya sebep teşkil etmez. Maarif iki kısımdır. Birisi maarif-i diniye, birisi maarif-i dünyeviye. Hatta mektep tabirini beyannamede bendeniz de görmeyi arzu etmezdim. Mektep lügat itibariyle (bir şey yazacak yazıhane) demektir. Bunların hepsine medrese deselerdi, zihnimize tebadür eden şu fikir zail olurdu.”¹

Milli mücadelenin devam ettiği bir ortamda hükümet programının müzakeresinde en çok eğitim konularının konuşulması ilk meclisin eğitim konularına ve özellikle din eğitimi konusuna önem vereceğini göstermektedir. Konuşan bütün üyeler ve vekil bu istikamette görüş belirtmiştir.

Sivas mebusu Mustafa Taki Efendi 13.5.1336 (1920) tarihli, memleketin içinde bulunduğu din görevlisi ihtiyacını ve neler yapılması gerektiğini açıklayan tavrında şunları ifade ediyor:

“İçtimâî dertlerimizden acilen çare ve ilaç aranması lazım gelenlerden biri de tariki ilmînin inkıza maruz olmasıdır ... Ulemayı dine halef yetiştirilmesinin çaresine bakılmazsa on beş yirmi sene sonra imamet, hitabet edecek, halkın mesail-i diniyesini öğretecek kimse kalmayacak. Allah korusun memleketimizi cehil ve dalâl kaplayacak, dini mübinimiz yerine, misyonerlerin, Cizvitlerin, milyonlar sarfına da hacet kalmaksızın maksatları kaim olacaktır. Bana kalırsa muhafazayı din ve vatan için olan şimdiki mücahadatımız da heder olur. Bu dert yalnız dinî değil aynı za-

1. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi c.1, s.241-244, (9.5.1920 tarihli toplantı).

manda hem de siyasidir. Anadolu'nun rabıtayı içtimaiye ve siyasîyesinin İslamiyet'ten başka bir şey olmadığı pek bariz bir hakikattir. Hakir yalnız derdi ortaya koyuyorum. İlaç ve çaresi için meclisçe münakaşa ve acilen tedabir ittihazını teklif ediyorum.”² Bu önerge, Şeriye Encümeni'ne havale edilmiştir. Daha sonraki gelişmelerde, din görevlisi yetiştirmek için okullar açılmasına önem verildiğini görüyoruz.

Meclise sunulan, bu takrirden yaklaşık bir yıl sonra 30 Şaban 1339 (8 Mayıs 1921)'de İcra Vekilleri Heyeti'nin bütün üyeleriyle birlikte, heyetin reisi olarak Fevzi (Mareşal Çakmak) ve T.B.M.M. reisi olarak M. Kemal (Atatürk)'in imzalarını da taşıyan Medaris-i İlmiye Nizamnamesi, yürürlüğe konmuştur³. Medaris-i İlmiye Nizamnamesi, o günün ağır sosyal ve ekonomik şartlarına rağmen medrese öğretimine nasıl önem verildiğini göstermektedir. Medreselerin gerekli müfredat ve metot değişikliği yapılarak geliştirilmesi arayışının 1924 yılına kadar devam ettiğini görüyoruz.

M. Kemal Paşa'nın 23.3.1923 tarihinde Konya gezisinde medrese ve okulları ziyaretinde yaptığı konuşma, o konudaki yaklaşımı göstermesi bakımından, oldukça önem taşımaktadır. O günkü gazeteler “Gazi Darülhilafe Medresesinde” başlığı ile intikal eden haber ve Gazi'nin konuşmasının tam metni şöyledir: “Gazi Hazretleri ve eşi Latife Hanım, Heyet-i Tedrisiye'den Usul-i Fıkıh müderrisi Müftü Yalvaçlı Ömer Vehbi ve medresenin müdürü ve sahn kısmının Arap Edebiyatı hocası Ahmet Talat (Yeşilsoy) Efendilerle müderris efendiler tarafından karşılandılar ve Latife Hanım hürmetle Müftü Efendi'nin ellerini öptükleri gibi hoca efendilere de saygıda bulundular ve iltifat ettiler.

Gazi Hazretleri, medresede Ahlak, Coğrafya, Hüsnü Hat, Fransızca, Fıkıh ve İlmi Hadis derslerine girdi, ayrılırken şu iltifatlarda bulundu:

“Memnuniyetle görüyorum ki, tedris ve tederris cidden hakikati diniye dairesindedir. İnşaallah memleketimizi, milletimizi ihya edecek asrî ve hakikî ulema -faziletkar müderrislerimiz sayesinde- siz olacaksınız. Aksekili Ahmet Efendi'yi (Tedrisat Umum Müdürü) tebrik ve kendilerine teşekkür ederim.

Meşhudatımdan âtiyen memleket için memnunum.” Gazetenin notu şöyle devam ediyor:

“Gazi Mustafa Kemal Paşa bu ziyaretlerinden hakikaten memnun ayrılmışlar, şahsen üç bin lira hediye etmişlerdir. Bu hediyeleri medrese-

2. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi c.1, s.285.

3. Düstur, Üçüncü Tertip, Ank. 1953, c. II, s.41-45.

nin heyeti idare, talimiye ve talebelerine ödenmiş ve çevrede şükranla karşılanmıştır⁴.

HAZIRLIK VE KURULUŞ DÖNEMİ SONUNDA EĞİTİM ZİHNİYETİ

Eğitimle ilgili kanun hazırlanması ve uygulamalarla ilgili köklü değişikliklere geçmeden önce, eğitime yön vermiş kişilerin görüşlerini almak, onların ilk, orta ve yüksek öğretim kurumları hakkındaki tekliflerini öğrenmek üzere, 15 Temmuz-15 Ağustos 1923 tarihleri arasında, Birinci Heyet-i İlmiye toplanmıştır. Ülkenin tanınmış eğitimci ve ilim adamlarının katıldığı, ilk millî eğitim şurası sayılabilecek olan bu toplantıdan sonra, basın organlarında anketlerle ve yazılarla eğitim konuları tartışılmaya devam etmiştir. Eğitimin genel konuları yanında özellikle din eğitimiyle ilgili olan bu tartışmaları kısaca görmek o zamandaki zihniyeti ve uygulamaların nasıl geliştiğini anlamak bakımından yerinde olacaktır.

Hakimiyet-i Milliye gazetesi, Heyet-i İlmiye toplantılarına katılan üyelerin eğitim hakkındaki görüşlerini almak üzere Türk eğitiminin meselelerini 14 soruyla yapılan anketle sormuş ve üyelerin verdikleri cevapları yayınlamıştır⁵.

Bu sıralarda her çevrede tartışılan meselelerden birisi de bir milletin terbiyesi dini mi yoksa, millî mi olmalıdır? konusu olmuştur. Şimdiye kadar dünyada terbiyenin dört şekli tatbik edilegelmiştir. Dinî terbiye, dinî-millî terbiye, millî terbiye, milletlerarası terbiye. Bu terbiye şekillerinin biri birine muhalif olduğu, biri uygulanıyorsa, diğerlerinin uygulanamayacağı şeklinde bir anlayış ileri sürülerek bu yönde tartışmalar yapılmış, daha sonraki uygulamalar da bu tartışmalara göre şekillenmiştir. Aslında bu terbiye şekillerinden hepsini birlikte uygulayarak başarılı bir eğitim ve öğretim yapan ülkeler de bulunmaktadır. Ancak ülkemizde özellikle dinî terbiye ile millî terbiye arasında bir çelişki olduğu düşüncesi, yaygın bir görüş olarak ortaya çıkmış ve bu tartışmalar, zamanla eğitimde idare ve öğretim birliği konularında yoğunlaşmıştır.

1908'den beri ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında da sosyal konularda da eğitim meselelerinde ileri sürdüğü görüşleriyle oldukça etkili olan Ziya Gökalp, eğitimde idare ve öğretim birliğini savunurken "Maarif-i umumiye işlerinde... gerek vahdet-i idare prensibi ve gerek vahdet-i terbiye zaruretini"den bahisle maarif işlerinin Maarif Nezareti'ne bağlanmasını 1916 yılında toplanan kongrelerde dile getirmiş, daha sonraki yazılarında bu fi-

4. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 23.3.1923. sayı 4 den Atatürk ve Eğitim, MEB, 1990, s. 39.

5. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, Maarife Dair, Ondört Sualimize Cevaplar, 2, 3.8.1923.

kirlerini geliştirerek savunmuştur. Gökalp'in bu konudaki görüşlerini kendi yazılarından kısaltarak almak yerinde olacaktır.

“Bu seneki İttihad ü Terakki Kongresi, icra ettiği ilmî münakaşa neticesinde, samimi bir kanaat izhar etti. Bu kanaatin ruhu, İslamiyet'le medeniyeti asriyenin tamamıyla kabili telif olduğuna itimaddır.

Memleketimizde öteden beri bu kanaate malik zevat eksik değildi. Bunların başında Namık Kemal ile Cevdet Paşa'yı zikredebiliriz. Fakat bu fikrin aksine inanan bir zümre de mevcuttu. Bu zümrenin zu'muna göre, İslamiyet hiçbir zaman medeniyeti asriye ile itilaf ve imtizaç edemeyecekti. Garibi şurasıdır ki bu zümre biri birinin tamamıyla zıddı olan iki mübayin hizbi muhtevidir.

Nazariyatta aynı mukaddime ile başlayan bu iki hizip, ameliyatta büsbütün müttezad neticelere vasil oluyorlardı.

Bu hiziplerin birine Avrupa mutaassıpları, diğerine Medrese mutaassıpları diyebiliriz. Mutaassıp Avrupalılara göre, mademki esasatı İslamiye medeniyeti hazıra ile itilaf edemeyecek, o halde bu esasatı tamamıyla terkederek maddî ve manevî bütün varlığımıza Avrupa medeniyetine intibak ettirmemiz lazım gelir.

Mutaassıp medreseliler ise, bunun aksini düşünüyordu. Mademki medeniyeti asriyenin İslamî esaslarla itilafı mümkün değildir. O halde bu medeniyetin bütün anasırından teberri ederek an'anatı mevcudiyemizle iktifa etmemiz iktiza eder. Görülüyor ki bu hiziplerin ikisi de içtimaî şe'niyetten uzak, pek uzak bulunuyorlar. Milletimiz ne mukaddes dininden vazgeçebilir ne de hayatı asriyenin icabatı zaruriyesinden tecerrüt edebilir. Muktezayı hikmet bu iki nimetten birini diğerine feda etmek değil, belki onları birbiriyle telife çalışmaktır.” Daha sonra uzun açıklamalarında Gökalp, din devlet, ilişkilerinin tarihi ve nazari gelişmeleri hakkında bilgiler verdikten sonra, sözü din eğitime ve din dersi öğretmenlerinin yetişme tarzına ve ders kitaplarının durumuna getirerek şunları yazmaktadır:

“Yetiştirilmesine itina edilmeyen uzuvlardan birisi de Ulûm-i Diniye muallimleridir. Bu muallimlerin, ulûm-i riyaziye ve müspeteden biraz nasip almış olan talebeleri karşısındaki vaziyetleri gayet acıklıdır. Bunlar ekseriya, talebenin suallerine, makul ve mantıki bir cevap itasında aciz kalarak “sus kafir oldun” demekten başka bir şey yapmamakla talebe nezdinde dinin kadrini düşürmektedirler.

Genç yaşında bulunanlar, cevaptan aciz kalanın bizzat dini İslam mı, yoksa muallimin kendisi mi olduğunu idrak edemez. Bu suretle din mualliminin cehaleti, talebenin tezelzülü itikadına sebep olur. Binaenaleyh

mekteplerde, itikadın tezelzül etmesi, akaidi İslamiye ile ulûmu müsbete-nin kabili telif bulunmamasından değil, Ulûm-i Diniye muallimlerinin iki cihete de vakıf olmayışlarından. İslamiyet gibi maba'd-et-tabiiyye, akla ve içtimaiyata, örfe istinad eden bir din ulûm-i müspete ile hiç bir zaman tearuz etmez.

Mekteplerde ulûm-i diniye tedrisinin bozukluğuna sebep, yalnız muallimlerin ehliyetsizliği değil, aynı zamanda bu hususa dair yazılmış olan kitapların da kifayetsizliğidir. Bu kitaplar ancak muhakkik ulema tarafından yazılabilir." Gökalp'ın bu fikirlerini Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da koruduğunu ve çeşitli yazılarında ve konferanslarında ifade ettiğini görüyoruz⁶.

İlk Heyet-i İlmiye çalışmalarına Şer'îye Vekaleti Tedrisat Umum Müdürü olarak katılan Ahmet Hamdi (Akseki) Efendi sunduğu raporda, dinî tedrisatın tarihçesi hakkında ayrıntılı bilgiler verdikten sonra, "Ulûm-i Diniye hocasının görevi, çok mukakaddes ve çok zordur. Çünkü; gençlerin fikirlerinde ve ahlakında husule gelen buhranı izale ederek, dinî esasları ve dinî ahlaki kalplerine yerleştirecek, onlara din muhabbetini telkin edecek odur.

Mamafih, şurası da itiraf olunmalıdır ki, Ulûm-i diniye muallimi, bu görevi başarabilmek için lazım gelen şartları, ne kadar biraraya getirecek olursa olsun, Ulûm-i Diniye mualliminin bu telkinatı, diğer muallimler tarafından telkin edilmez ve bilakis onunla tezat teşkil edecek bir mahiyette olursa, o zaman ulum-u diniye öğretmenin görevi daha ziyade zorlaşır.... Din ve dil bir milletin harsının en önemli unsurlarındandır. Bunlara karşı istisnasız herkesin ilgi göstermesi lazımdır... (Raporunda Heyet-i İlmiye-nin din eğitimine verdiği öneme de işaret eden Akseki, şöyle devam eder:) Eğer dinin ve din terbiyesinin lüzumu hakikisine cidden inanıyor-sak ki muhterem Heyet-i İlmiye'nin, bu husustaki pek istekli ve çok samimi müzakereleri bunda şüphe bırakmamıştır. Hem ulûm-i diniye tedrisatını islah etmek, hem de tedrisatın ciddiyetini bozacak, kıymetini düşürecek en ufak şeylerden bile kaçınmış olmak gerekir..."⁷

Akseki raporunda din dersi öğretmenlerinde bulunması gerekli özelliklerden bahsederken, pedagojik formasyonun (Usûl-i tedrisin) önemine, derslerin müfredatının ihtiyaçlara uygun hale getirilmesi gerektiğine temas ederek, hazırlanacak ders kitaplarının muhteva ve metodu ile öğretmenlerin yetişecekleri yüksek okullardaki derslerin neler olması gerektiği

6. Ziya Gökalp, İslam Mecmuası, sayı 48, 27 Teşrinievvel 1332, (1916), Makaleler, VIII, s. 60. Osman Ergin, Türkiye Maarif Tarihi, İst. 1977 s. 1350, Tahsin Banguoğlu, Kendimize Geleceğimiz, İst. 1984, s. 55.
7. Hakimiyet-i Milliye Gazetesi, 10 Ağustos 1923, sayı 885, s.2; Abdurrahim Güzel, İlk Heyeti İlmiye Çalışmaları Alınan Kararlar ve Dinî Tedrisat, 1987, sayı 4. (Din tedrisatı hakkındaki raporu sunan, yanlışlıkla Elmalılı Hamdi Yazır olarak yazılmıştır.)

konularında ayrıntılı bilgiler vermiştir. 1923 yılında yapılan ve ilk millî eğitim şurası sayılan Heyet-i İlmiye tarafından da büyük bir takdir ve destekle kabul gören bu raporda ileri sürülen fikirler zaman içinde geliştirilerek uygulanabilseydi, din öğretiminin genel öğretim içindeki vazgeçilmez yeri korunarak geliştirilmiş olurdu.

Millî mücadele başarıyla sonuçlandıktan sonra, eğitim alanındaki arayışlar ve gelişmeler, 1924 yılında çıkarılmış olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu'yla, temel bir anlayışa ulaşmıştır. Bu kanunla din öğretimi de hukuki ve yapısal olarak bir esasa bağlanmıştır. Bu esnada tartışılan başlıca konu, dinî ve millî terbiyenin birlikte nasıl verilebileceği olmuştur.

Dinî terbiye ile millî terbiyenin birlikte verilebileceği konusunda, İkdâm Gazetesi Başyazarı Ahmet Cevdet "Terbiye-i Milliye ile Terbiye-i Diniyenin Telifi" başlıklı yazısında şunları yazmaktadır:

"Zihinleri işgal eden mühim bir mesele terbiyeyi diniye ile terbiyeyi milliyeyi bir arada sevk ve idare etmek mümkün müdür, değil midir?"

Benim müşahadatıma mebni olan itikadıma göre terbiyeyi milliyeye ile diniyeyi biri birinden ayırmak lazım gelmez. Bunların ikisi bir yerde pekala gider. Bunlar biri birine zıt şeyler değildir."⁸

Eğitim sisteminin hukuki yapısı, Din eğitiminin nerede nasıl verilmesi gerektiği konularındaki tartışmalar ve arayışlar sonunda, bütün örgün eğitim kurumlarının Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanması ve din eğitimi ve öğretiminin de okullarda yapılması doğrultusunda kararlar alınarak uygulamaya konulmuştur. Çeşitli komisyon ve idari çalışmalar ve arayışlar sonrasında, öğretim birliği kanunu çıkarılarak, din öğretimiyle birlikte din görevlisi yetiştirilmesinin de, Maarif Vekaleti'ne görev olarak verilmesindeki siyasi gelişmeler kısaca şöyle olmuştur.

Mustafa Kemal Paşa, 2.2.1923'de İzmir'de halka hitaben yaptığı konuşmada, "Bizim dinimiz en makul ve en tabii bir dindir. Ve ancak bundan dolayıdır ki, son din olmuştur. Bir dinin tabii olması için akla, fenne, ilme ve mantığa tetabuk etmesi lazımdır. Bizim dinimiz bunlara tamamen tabıktır. İslam hayatı içtimaiyesinde, hiç kimsenin bir sınıfı mahsus halinde muhafaza-i mevcudiyete hakkı yoktur. Kendilerinde böyle bir hak görenler, ahkam-ı diniyeye muvafık harekette bulunmuş olamazlar. Bizde ruhbanlık yoktur, hepimiz müsaviyiz ve dinimizin ahkâmını mütesaviyen öğrenmeye mecburuz. Her fert, dinini, diyanetini, imanını öğrenmek için bir yere muhtaçtır. Orası da mekteptir."⁹

8. Ahmet Cevdet, İkdâm, 27 Eylül 1340.

9. Hakimiyeti Milliyet Gazetesi, 5.2.1923 den Atatürk ve Eğitim, MEB, 1990, s. 21.

Atatürk'ün bu konuşmasında ve daha sonraki konuşmalarında ortaya koyduğu eğitim anlayışı, bütün ilimleri, aynı sistem bütünlüğü içinde vermek şeklindedir. Çeşitli kurum ve kuruluşların yapacağı eğitimdeki farklılıkların doğuracağı kargaşa ortamından bahisle, Osmanlı Devleti'nde farklı kanallardan yetişen aydınlar arasındaki derin görüş ayrılıklarının sonucu ortaya çıkan bölünmelere bir daha düşülmemesi için, memleketin ilim ve irfan müesseselerinin bir olmasını istemiştir. Bu görüşlerini de, İslamiyet'te ruhban sınıfının olmamasına, din bilgilerini herkesin eşit şartlarda öğrenmesi gerektiği esasına dayandırmıştır. Ayrıca millî bir devletin eğitim ve öğretim kurumlarının bir esasa dayanması gerektiğini vurgulamıştır.

Atatürk'ün konuşmalarından ve hükümet tarafından yapılan çalışmalarından zamanla medreselerin kapatılarak tek tip okulların açılmasına gidileceği anlaşılmaktadır. Ancak yukarıda yazdığımız gibi Anadolu'nun muhtelif şehirlerinde yapılan medrese ziyaretlerinde ve 1921'de çıkarılmış olan Medaris-i İlmiye Nizamnamesi'nde bu öğretim kurumlarının geliştirileceği gibi bu izlenim de uyanmaktadır. Nitekim bu izlenim A. Hamdi Akseki'nin 1950'de yazmış olduğu raporda da görülmektedir¹⁰.

Öğretim birliği konusu, Osmanlı Devleti zamanında da gündeme gelmiş, 1917'de Meclis-i Mebusan'da maarif bütçesi görüşülürken, Maarif Nazırı Şükrü Bey (Maarif Nazırlığı dönemi: 24.1.1913-9.12.1917, 3 yıl 10 ay) "...Vahdet-i fikriye meselesi işte asıl Darülfünunlarda temin edilecektir. Orada talim ile meşgul olan erbabı ihtisas kendi fikirlerini rahle-i tedrislerinde bulunanlara güzelce telkin etmek vazifesiyle mükelleftirler. Eğer onlar telkinatı memleketin arzusu dahilinde yaparlarsa işte vahdet-i fikriye temin edilmiş olur. Çünkü Darülfünun mezunlarıdır ki bir memlekette fikir hasil edebilirler, o fikirlerin etrafında bir mecmua teşkil edebilirler."¹¹ Öğretimin birliği meselesi, o zamanlardan itibaren, eğitimcileri ve devlet adamlarını meşgul etmiştir. Tanzimat'tan sonra çıkarılan eğitimle ilgili temel kanun olan Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nin (1869) bazı hükümlerinde, ilkten yükseğe kadar resmi okullarda, öğretim ve eğitimde bir Osmanlı birliği amacının güdülmek istendiğini gösteren belirtiler vardır¹². Ancak bütün bu arayışlar başarıya ulaşmamıştır.

Mali bakımdan vakıflara idare bakımından meşihat'a bağlı medreseler, evkaf mektepleri, Maarif Nezareti'ne doğrudan bağlı mektepler, Azınlıkların mektepleri ve yabancı ülkelerin açtığı mektepler çoğunlukla

10. Ahmed Hamdi Akseki, Din Tedrisatı ve Dini Müesseseler hakkında Bir Rapor (Yazıldığı tarih, 18.12.1950), Sebülürreşad, c.4, sayı 100-105, Nisan-Haziran 1951.
11. Nevzad Ayas, Türkiye Cumhuriyeti Millî Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler, Ank. 1948, s. 198.
12. A.g.e., s. 198.

program, yönetim ve amaçları bakımından ayrılıklarını sürdürmüşlerdir. Bütün bunların öğretim ve eğitim birliğinin sağlanması kolay bir iş değildi.

TEVHİD-İ TEDRİSAT KANUNU VE UYGULAMASI

3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan 430 sayılı kanun, eğitimin temel kanunu olarak kabul edilmiş, daha sonra çıkarılan bütün kanunlara esas teşkil etmiştir. 1982'de yürürlüğe giren Anayasa'nın 174. maddesiyle de, "Anayasaya aykırı olduğu şekilde anlaşılabilir ve yorumlanamaz" ifadeyle sayılan sekiz kanundan biri olarak koruma altına alınmıştır¹³.

1 Mart 1924'te Millet Meclisi'nin açılışında, Mustafa Kemal Paşa konuşmasının önemli bir kısmını eğitim konularına ayırmış ve bir yıl önceki konuşmasından daha açık bir ifadeyle Tevhid-i Tedrisat'ın önemini ifade etmiştir. "Milletin ârâyı umumiyesinde tespit olunan, terbiye ve tedrisatın tevhidi umdesinin bila ifâte-i ân tatbiki lüzumunu müşahede ediyoruz. Bu yolda taahhürün zararları ve bu yolda tehâlükün ciddî ve derin semereleri seri kararımıza vesile-i tecelli olmalıdır... Türkiye'nin terbiye ve maarif siyasetini her derecesinde, tam bir vuzuh ve hiçbir tereddüde mahal vermeyen sarahat ile ifade etmek ve tatbik etmek lazımdır.. Bu siyaset her manasiyle, millî bir mahiyette irae olunabilir."¹⁴ Bu sözleriyle tevhid-i tedrisatın çabuklaştırılmasını istemiştir.

2 Mart 1924 günü Halk Fırkası grubu toplantısında tartışılan konu, Saruhan milletvekili Vasıf Çınar ve 57 arkadaşının¹⁵ imzasıyla meclis gündemine getirildi.

Önemine binaen kanun teklifinin gerekçesini aynen alıyoruz.

"Tevhid-i Tedrisat hakkında Saruhan mebusu Vasıf Bey ve rüfekaşının teklif-i kanunîyesi:

Bir devletin irfan ve maarif-i umumiye siyasetinde milletin fikir ve his itibariyle vahdetini temin etmek için Tevhid-i Tedrisat en doğru, en ilmî, en asrî ve her yerde fevaid ve muhasenatı görülmüş bir umdedir. 1255 Gülhane Hattı Hümayunu'ndan sonra açılan Tanzimat-ı Hayriyye devrinde saltanat-ı münderiseyi Osmanîye tevhid-i tedrisatına başlamak istemiş ise de buna muvaffak olamamış ve bilakis bu hususta bir ikilik bile vücuda gelmiştir. Bu ikilik vahdet-i terbiye ve tedris nokta-i nazarında birçok muzır neticeler tevliid etti. Bir millet efradı ancak bir terbiye gö-

13. A.g.e., s. 128.

14. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c.7, s. 4, 5 (1.3.1340 (1924) Tarihli içtima)

15. Nutuk, c. 2, s. 849 (Meclis zabıtlarında teklifi imzalayan üyeler 57 veya 50 olarak gösterilmiştir. A.g. Zabıt Ceridesi, s. 15, 17)

rebilir. İki türlü terbiye bir memlekette iki türlü insan yetiştirir. Teklif-i kanunimizin kabulü takdirinde Türkiye Cumhuriyeti dahilinde ve bilimum irfan müessesatının merci-i umumiyesi Maarif Vekaleti olacaktır. Bu suretle bilcümle mekâtipte bundan böyle Cumhuriyet'in irfan siyasetinden mesul ve irfaniyatına ve vahdet-i his ve fikir dairesinde ilerlemeye memur olan Maarif Vekaletine müspet ve müttehit bir maarif siyaseti tespit edecektir. Teklifimizin bu gün derakap ve müstacelen müzakeresiyle kanuniyet kesbetmesini heyet-i celileden rica ederiz."¹⁶

2 Mart 1340 (1924) tarihinde meclis başkanlığına sunulan kanun teklifi, bir gün sonraki genel kurul toplantısında ele alınarak hiç bir maddesi üzerinde söz alan milletvekili olmadığından müzakere yapılmadan genel kurulca aynen kabul edilmiştir. 3 Mart 1340 (1924) tarih ve 430 sayılı Tevhid-i Tedrisat Kanunu şöyledir:

Madde 1. Türkiye dahilindeki bütün müessesatı ilmiye ve tedrisiye Maarif Vekaleti'ne merbuttur.

Madde 2. Şeriye ve Evkaf Vekaleti veyahut hususi vakıflar tarafından idare olunan bilcümle medrese ve mektepler Maarif Vekaleti'ne devir ve raptedilmiştir.

Madde 3. Şeri'ye ve Evkaf Vekaleti bütçesinde mekâtip ve medreseye tahsis olunan mebalîğ maarif bütçesine nakledilecektir.

Madde 4. Maarif Vekaleti yüksek diniyat mütehasısları yetiştirmek üzere Darülfünunda bir İlahiyat Fakültesi tesis ve imamet ve hitabet gibi hidematı diniyenin ifası vazifesiyle ile mükellef memurların yetiştirilmesi için de ayrı mektepler kuşad edecektir.

Madde 5. Bu kanunun neşri tarihinden itibaren terbiye ve tedrisatı uyumiye ile muştakil olup şimdîye kadar müdafa-i milliyeye merbut olan askerî rüşdi ve idadiyelerde Sıhhiye Vekaleti'ne merbut olan darüleytamlar, bütçeleri ve heyeti talimiyeleri ile beraber Maarif Vekaleti'ne raptolunmuştur.

Kanunun mecliste kabul edilen ilk şekli budur¹⁷.

Kanunda bütün öğretim kurumlarının, bu arada askeri orta öğretim kurumlarının da Maarif Vekaleti'ne bağlandığını görüyoruz. Askerlerin kendi mezun oldukları okulları bile Maarif Vekaleti'ne bağlaması o andaki Tevhid-i Tedrisat'tan ne anlaşıldığını göstermesi bakımından ilgi çekicidir. (Ancak bir süre sonra bundan vazgeçilmiştir. 22 Nisan 1341 tarihinde Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun beşinci maddesine müzeyyel 637 sayılı

16. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c. 7, s. 24-27, (3 Mart 1340 (1924)).

17. T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c. 7, s. 26, Resmi Ceride, 6.3.1340 tarih ve 322 sayılı.

kanunla "Askeri mektepler tekrar Müdafaa-i Milliye Vekâleti"ne bağlanmıştır"¹⁸ denilmektedir.) Ancak kanunun uygulanması ve daha sonraki gelişmeler özellikle din eğitimi açısından büyük boşluklara yol açmıştır.

Maarif Vekili Vasıf Çınar, (8.3.1924-21.11.1924), kanuna dayanarak mayıs ayında yayınladığı bir genelgeyle bütün medreseleri kapatmıştır. Bu konuyu vekil kamu oyuna şu şekilde yansıtmıştır: "Onaltı bin asker kaçağının ocağını söndürdüm. Bundan duyduğum zevk, millî mücadele- nin o heyecanlı devirlerinde duyduğum en yüksek zevklerden daha büyüktü."¹⁹ Kanunun gerekçesinde ve metninde herhangi bir öğretim kurumunu kapatmak söz konusu değildir. Kanunun çıkarılmasının mucip sebebi; memleket içinde kontrol altına alınamayan hususi mektep ve medreseleri Maarif Vekâleti'nin kontrolü altına almaktır²⁰. Böylece yetişmekte olan nesillerin okullarda aynı temele dayanan bilgileri alması kanunla amaçlanmıştır ki, bu doğru ve yerinde olan bir anlayıştır. Herhangi bir okulun kapatılması kanunun kabul edildiği sıralarda düşünülüyordu.

Nitekim, Antalya mebusu Rasih Kaplan, vekilin bu uygulamasına karşı çıkararak "Tevhid-i Tedrisat, ilgayı tedrisat demek değildir. Kanunun serahati de bunu müeyyedir. Milletimizin ihtiyacını temin edecek müesseselerin idamesi zarureti vardır."²¹ demiştir.

Halide Edip Adıvar medreselerin kapatılmasıyla ilgili olarak şunları yazmıştır: "Mekteplerin esas itibarıyla hükümetin mürakebesi altında olması esasını makul görmekle beraber, sırf merkezîyetçi bir zihniyete tabi tutularak, hepsinin Maarif'e devrinin zararlı olduğuna inanıyorum. Hele modern bir yol tutmuş olan medreselerin kapatılması, o zaman büyük bir hata olmuştur. Çünkü evvela ilk vakıf mektepleri kalmış olsaydı, din ile devleti ayırdığımız zaman, bunlar din tedrisatı yapmakta devam ederler, yine tekrar ilahiyat fakültesi tesisi, bu atılmış temeller üzerine otururdu."²² Medreseler kapatılmış olsa bile din öğretiminin yeterli ölçüde okullarda verileceği, imam hatip mektepleri ve ilahiyat fakültesi eliyle de din görevlisi yetiştirileceği kanunla belirtilmişti. Tevhid-i tedrisat uygulamasıyla din öğretiminin daha doğru ve isteğe uygun olacağı da söyleniyordu.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve uygulaması hakkında İsmet İnönü'nün 1341 senesinde (1925 Mayıs ayının ilk haftası) Muallimler Birliği toplantısında yaptığı konuşma, kanunun hükümetçe nasıl anlaşıldığını göster-

18. Düstur, 3. Tertip, c. 5, s. 597 (Kanun layihası 4 Kanunu Evvel 1340'da meclise tevdi edilmiş ve 22 Nisan 1341'de müzakere edilmiştir. tevhidi Tedrisat 3 Mart 1340'da çıktığına göre aynı yılda meclise değişiklik layihası gönderilmiş oluyor.) T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, c.10, s. 531.

19. İslam Türk Ansiklopedisi Mecmuası, Aralık 1947, c.2, sayı 87.

20. Ali Fuat Cebesoy, Siyasi Hatıralar, II. kısım, İst. 1960, s. 69.

21. İslam Türk Ansiklopedisi, aynı yer.

22. Halide Edip Adıvar, Türkiye'de Şark, Garp ve Amerikan Tesiri, İst. 1955, s. 104.

mektedir. “Tevhid-i Tedrisatın bazılarınca suitefsir ve suitelakkî edildiğini gördük, bu işin müteşebbisleriyle muakkiplerinin elbette yek nazarda dinsizlik ithamına maruz kalacakları tabî idi. Tevhid-i tedrisat’ı düşündüğümüz zaman bunun avam firibane (aldatır) iğfalata vesile yapılacağını tahmin etmiyor değildik. Bizim için bunların hepsi malum idi. Kapanan bazı müesseselerin hiç olmazsa harfleri ve hareketleri tanıtmak gibi bir faydası vardı, şeklinde nazariyeler ileri sürüleceğini, tevhid-i Tedrisat’la bir takım müesseseleri kapatmak yerine onları ıslah etmek daha faydalıdır, gibi fikirler ortaya atılacağını, bu gibi itirazların ne gibi netayici olacağını hep biliyorduk. Fakat TBMM kararını verdi. Tedricen varılacak muazzam gayeleri tâcil etmek inkılap yapmaktır. Büyük Millet Meclisi’nin zarurî bir neticeyi bir kanun ile tâcil ve tespit etmesi bir inkılap ad-dolunabilir. Bunu yapmak için âriz amik düşündük. Gördük ki başka hiçbir çare yoktur. Gördük ki bütün dünyanın yolu bu yoldur. İtilâya ve medeniyete eren milletler hep bu yoldan giderek bugünkü seviyelerini buldular. Mügalatalara, tavizlere boyun eğmek itirafı acz olurdu. İnkılaplar kâdir ve kahirdir.

Biz Tevhid-i Tedrisat ile yapılan, daha yapılacak olan işlerin memleketin bütün hayatında; fikrî, sınaî, fennî hayatlarda olduğu kadar, içtimaî hayatta da başlıca esas olduğuna kaniiz.

Yaptığımız işi dine münafi görmek, yapılan işi görmemektir. Biz şu kanaattayız ki, azimle, muvaffakiyetle tuttuğumuz yolda yürüelim. On sene sonra bütün dünya ve şimdi bize muarız olanlar, yahut tuttuğumuz yoldan din namına endişe edenler göreceklere ki Müslümanlığın asıl temiz, en saf, en hakiki şekli bizde tecelli eylemiştir. (Sürekli alkışlar) O fiilî tecelliye kadar biz bu hakikati kanunen, cebren, inkılapla telkin ve tatbik edeceğiz. Herkes fiil haline gelmeyen hayırları ibtidaen göremez. Umumiyyetin gözü fiile inkilâb etmiş neticeleri görür. Onu iptidaen görmediği için itiraz edecek sesleri dinleyemeyiz. Hedefe varmak için her cahilane itiraz ve teşebbüs bertaraf edilecektir. Kanunun bu husustaki sa-lahiyetlerini, bütün şumulüyle tatbikte en ufak bir tereddüt gösterecek de-ğiliz. Hiçbir mani karşısında tevakkuf edemeyiz ve etmeyeceğiz.”²³

Hasan Ali Yücel, (28.12.1938-5.8.1946 Cumhuriyet döneminde en uzun süreli Milli Eğitim Bakanı) “Tevhid-i Tedrisat kararı, 1839 Tanzimat hareketinden beri sürüp gelen kültür ikiliğini kaldırmak itibariyle tarihimizin en mühim vakıalarından biridir... İsmet İnönü’nün ifade ettiği gibi Tevhid-i Tedrisat, maziye bağlanan düşünüş tarzının yıkılıp, modern

23. Muallimler Birliği Mecmuası, sayı 4, s. 149; Maarif Vekaleti Mecmuası, kasım 1926, sayı 5, s. 76; Hasan Ali Yücel, Türkiye’de Orta Öğretim, Ank. 1994, s. 24, Nevzad Ayas, a.g.e., s. 131-132; Osman Ergin, a.g.e., s. 1742.

kültürün kurulması hareketidir. bu bakımdan tarihimizin ve istikbalimiz için en mühim inkılaplardan biridir.”²⁴ Yorumunu yapmaktadır.

Kanunun çıktığı tarihten itibaren bütün eğitimciler ve uygulayıcı hükümetler ve bakanlar görüş birliği içinde, bütün öğretim kurumlarında, belli müfredat ve metotları uygulayarak tek bir zihniyet sahibi insanlar yetiştirmeyi amaç edindiklerini önemle belirtmişlerdir. Ancak gelişen ve değişen dünya şartlarında bunun ne kadarının ne ölçüde gerçekleştiği ise devamlı tartışma konusu olagelmıştır.

Tevhid-i Tedrisat Kanunu’nu tek parti döneminin son Millî Eğitim Bakanı Tahsin Banguoğlu da (10.601948-22.5.1950) şöyle açıklıyor: “Tevhid-i Tedrisat kanunu’nun manası, ruhu şudur: Türkiye’de bundan böyle bir tek umumi tahsil müessesesi, bir tek mektep yaratmak, bir tek terbiye vermek ve bir tek zihniyet sahibi insanlar yetiştirmek, bu sayede de bir tek bütün millet meydana getirmek.”²⁵

Kanun yürürlüğe girdiği yılda, fonksiyonlarını kaybetmiş olan medreseler ıslahat çalışmalarının sonuçları da görülmeden kapatılmış, fakat bunun sonucu din öğretiminde, doğacak boşluğa imkan bırakmayarak Darülfünun’a bağlı İlahiyat Fakültesi, Maarif Vekaleti’ne bağlı imam- hatip mektepleri ve okullarda din dersleri okutulmaya devam edilmiştir. Böylece medreselerin kapatılmasıyla ortaya çıkan ihtiyaçlara, Cumhuriyet eğitimi mekteplerde yapılacak din öğretiliyle cevap vermeye çalışmıştır. Eğitim birliği kanununun o tarihteki sosyal şartlar altında yapılabilecek olanın en uygunu olmasına rağmen, ilk günlerdeki uygulamasını koruyamadığı ve tereddütler uyandırdığı da bir gerçektir.

Bakanlığa bağlı imam-hatip mektepleri 1931 yılında, Darülfünun İlahiyat Fakültesi 1933 yılında kapatılmıştır. Din dersleri, 1930-1931 öğretim yılından itibaren genel öğretim kurumlarından, 1939’dan itibaren de köy ilkokullarından kaldırılmış, böylece din eğitimi genel öğretimin tamamen dışında bırakılmıştır.

Millî Eğitim Bakanlığı Tevhid-i Tedrisat Kanunu’na dayanarak, din görevlisi yetiştirmek için kaynaklardan biri olan Kur’an kurslarını da almak istemişse de, Başkan Rıfat Börekçi bunların meslek okulları olarak Diyanet İşleri Başkanlığı’na bağlı kalmasını sağlamış, hatta sayılarını da yavaş yavaş artırmıştır. Cumhuriyet tarihi boyunca hiç kapatılmadan öğretime devam etmiştir²⁶. 1949 yılına kadar genel öğretim içinde din eğitimi olmadığı gibi din görevlisi yetiştirecek bir öğretim kurumu da kalmamıştır. Bu dönemde “Dini dünya işlerinden ayrı tutma prensibi, okul ayrı

24. Hasan Ali Yücel, a.g.e., s. 25.

25. TBMM Tutanak Dergisi, c.15, Dönem VIII, s. 9 (3.1.1949 Tarihli toplantı).

26. Gotthard Jaschke, Yeni Türkiye’de İslamlık, (trc. Hayrullah Örs), İst. 1972, s. 75, 76.

tutma olarak anlaşılmıştır.”²⁷ Banguoğlu içinde bulunulan bu durumu açıklarken “Batıl inançlarla mücadele havası içinde iyi ve masul dinî ahlak ve adetler de kötüleniyor, terkediliyordu. Günah sevap sözleri ortadan kalkıyordu. Mistik bir dünya görüşünden, hızla kaba bir akılcı dünya görüşüne doğru sürükleniyorduk.”²⁸ Eğitimde laiklik anlayışı ve uygulaması ile öğretim birliği anlayışı ve uygulaması, eğitim tarihimiz boyunca doğru ve sağlıklı bir anlayış ve uygulamaya ulaşamamıştır.

DİN EĞİTİMİNİN TEKRAR BAŞLAMASI VE GELİŞMESİ

1946'dan sonra din öğretimi alanında arayışlar yeniden başlamış, yaklaşık 16 yıllık bir uygulamadan sonra genel öğretim içinde din öğretimine tekrar yer verilmiştir. 1949 yılında Bakanlığa bağlı, öğretim süresi on ay olan imam-hatip kursları açılmış, aynı yıl ilkokullara din dersleri konulmuştur. İsteğe bağlı olarak konulan din derslerinin ilk yıldaki uygulamasını zamanın bakanı şöyle yazıyor: “.. Çocuğun din dersine girmesini istemeyen ana baba okula bu yolda bir mektup yazmalıydı. Hatırlarım, neticede bana yalnız Ankara Üniversitesi profesörlerinden birinin Türkiye ölçüsünde bir tek mektubunu getirmişlerdi. Biz hususiyile Alevî köylerinde din derslerinin zorlanmamasını tavsiye etmiştik. Oysa bütün Aleviler çocuklarını din dersine gönderdiler. Sivas'ta bir kısım Ermeniler de çocuklarını bu derslere göndermek istediler, memnurlukla kabul ettik.”²⁹ Program dışı olarak konulan din dersleri 4 kasım 1950'de program içine alındı³⁰. Dersin müfredat programı 1968 yılında diğer bütün derslerle birlikte yeniden ele alındı. Bu dersleri sınıf öğretmenleri okuttuğu için 1953 yılında, ilk öğretmen okullarının 9. ve 10. sınıflarına haftada birer saat zorunlu din dersleri konuldu. İcra Vekilleri Heyet-i'nin 13.8.1956 tarihli kararıyla, orta ve dengi okullara isteğe bağlı olarak, birer saat din dersleri konuldu.

Din öğretimindeki bu uygulama 1967 yılına kadar böyle devam etti. 1967 yılında halktan gelen binlerce dilekçe, özellikle 200 dolayında milletvekilinin yazılı isteği, bakanlıkça dikkate alınarak, Talim Terbiye Kurulu'nun kararıyla (21.9.1967 tarihli) bütün lise ve dengi okulların 1. ve 2. sınıflarına da isteğe bağlı olarak birer saat din dersleri konulmuştur.

1980 öncesi genel öğretimdeki din öğretimindeki en son gelişme; 23.9.1976 tarihinde, Bakanlık kararıyla Din Bilgisi derslerinin, temel eğitim ikinci kademesinin (ortaokul) üçüncü sınıfı ile lise ve dengi bütün okulların üçüncü sınıfına da konulmuş olmasıdır.

27. Beyza Bilgin, Türkiye'de Din Eğitimi ve Liselerde Din Dersleri, Ank. 1980, s. 46.

28. Banguoğlu, a.g.e., s. 56.

29. A.g.e., s. 100.

30. İsmet Parmaksızoğlu, Türkiye'de Din Eğitimi, Ank. 1966, s. 29.

“Son otuz yıl içinde genel öğretim içinde, din öğretimindeki bu gelişme, yalnız siyasi tutumun bir görünümü değil, hem halkımızın, hem de yönetici kadroların artık din eğitimi ve öğretimini benimsemiş, hiç değilse olumlu karşılamaya başlamış bulunmalarının bir ifadesi olarak görülmektedir.”³¹

Cumhuriyet tarihimizde 1949 yılından itibaren, isteğe bağlı olarak, yeniden başlayan din öğretimi uygulamaları, 12 Eylül 1980 sonrasındaki arayışlar ve çalışmalar sonunda, 18.10.1982’de yürürlüğe giren Anayasa’nın yirmi dördüncü maddesinde şu hukuki temele ulaşmıştır: “Din ve ahlâk eğitim ve öğretimi devletin gözetim ve denetimi altında yapılır. Din kültürü ve ahlak öğretimi ilk ve ortaöğretim kurumlarında okutulan zorunlu dersler arasında yer alır. Bunun dışındaki din eğitim ve öğretimi ancak, kişilerin kendi isteğine, küçüklerin de kanunî temsilcisinin talebine bağlıdır.” Anayasa’da din kültürü ve ahlak öğretiminin, okullarda zorunlu ders olarak okutulması ve ayrıca din eğitiminin isteğe bağlı olarak verilmesi ilkesi, ülkemizin bu alanda geçirmiş olduğu tecrübelerin sonucu, çok yerinde bir karar olmuş, devletin laiklik niteliğini koruyarak, din eğitim ve öğretiminin vazgeçilmezliğine uygun bir çözüm bulunmuştur.

Anayasa’da bu esas kabul edilinceye kadar geçen süre içinde, basında, danışma meclisinde, eğitimciler arasında, resmi ve gönüllü kuruluşların çalışmalarıyla din eğitim ve öğretiminin bütün konuları tartışılmıştır. A. Ü. İlahiyat Fakültesi’nin 23-25 Nisan 1981 tarihinde yaptığı, Türkiye 1. Din Eğitimi Semineri, 7 Mayıs 1981’de beş yüksek İslam enstitüsü temsilcisinin Devlet Başkanı Kenan Evren’le görüşerek sundukları rapor, Aydınlar Ocağı’nın 9-10 Mayıs 1981’de yaptığı Millî Eğitim ve Din Eğitimi Semineri, DPT Özel İhtisas Din ve Ahlak Alt Komisyonu Rapor, A. Ü. İlahiyat Fakültesi dekanının 30.1.1981’de Konsey’e sunduğu rapor ve nihayet 28-29 Mayıs 1981’de Bakanlıkta çalışan Din Eğitimi Danışma Kurulu kararları doğrultusunda, Anayasa’nın 24. maddesindeki, din eğitimi ve öğretimi mutabakatına varılmıştır. Din Kültürü ve Ahlak öğretiminin zorunlu ders olarak okutulmasını Anayasa’ya koyan askeri yönetimin başkanı Kenan Evren, bu konudaki düşüncesini bu derslerin konulmasından, 13 yıl sonra yazdığı bir kitabında şöyle açıklıyor: “Her zaman ifade edildiği gibi lâiklik dinsizlik demek değildir. Din ile dünya işlerinin ayrılmasıdır. Kişiler her zaman vicdanlarında hürdür. Aslında dinin bir amacı da, insanı ahlaklı, ailesine, topluma ve yurduna yararlı yapmaktır.

Lâiklik aynı zamanda din müessesesinin insanları kişisel olarak Allah’a doğrudan bağlamak görevini yapmasına da imkan tanır.

Devlet de kişilere, dinî esasların gerçek olarak öğretilmesini sağlar, devlet “dinî ve dünyevî” bütün eğitimin bir bütün olmasını gerçekleştirir, bir elden yönetir ve kontrol eder.

31. M.E.B. Din Eğitimi Çalışma Grubu Raporu, Ank. 1981, s. 47.

İşte bu düşüncelerle okullarda, din kültürü ve ahlak dersinin zorunlu dersler arasına alınmasını sağlamak üzere Anayasa'ya koyduk.

Eğer okullarda, din kültürü veriliyor diye gericiliğin çoğaldığı iddia ediliyorsa bunu reddederim. Hem dinsiz millet olmaz, böyle bir millet düşünülemez bile, deriz, Hem de okullarda din bilgileri veriliyor diye kıyameti koparır, dünyayı ayağa kaldırırız. Bu nasıl mantıktır anlamak güçtür. "*Çocuklarımızın beyinleri okullarda yıkanıyor, gerici olarak yetiştiriliyor*" şeklinde ortaya atılan suçlamalar haksız ve mesnetsizdir. Maksatlıdır...³²

Anayasa'da belirtildiği gibi, din kültürü ve ahlak bilgisi öğretimi, 1982'den beri zorunlu ders olarak okutulurken, isteğe bağlı olarak yapılacak olan din eğitimi ve öğretiminin nasıl ve ne şekilde yapılacağı, açıklığa kavuşmamıştır.

Bunun sonucu olarak 1982'den beri, bu derslerin örgün eğitimde zorunlu olarak okutulması etrafındaki tartışmalar devam edip gitmektedir. Halbuki dinin kültürel değerlerimizdeki vazgeçilmez yeri dikkate alınarak bu derslerin okutulmasının zorunlu olması, toplumun her kesimince tartışma konusu olmaktan çıkarılmalıdır. Ancak, derslerin müfredatını ve özel din öğretimi metotlarını geliştirici çalışmaları dikkatle yerine getirmek gerekir. Din kültürü ve ahlak bilgisi öğretiminin esasının tartışılması, gençlerde heyecan gerginliklerine, toplumda da siyasi ve ideolojik farklılıkların derinleşmesine, yol açmaktadır. Din eğitim ve öğretiminin temel amacı bireylerin ruh sağlığını koruyup geliştirmek, millî birlik ve bütünlüğü kuvvetlendirmektir. Bunların yanında Din Kültürü ve Ahlak bilgisi dersleri kültürel hayatımızı oluşturan değerlerimizin yetişmekte olan kuşaklara geliştirilerek aktarılmasında, en başta gelen bir derstir.

Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinin öğretimi ile isteğe bağlı olarak verilecek din eğitimi ve öğretimi için ehliyetli, liyakatli, bilgili, davranış bakımından tutarlı din görevlileri yetiştirmek üzere, bilim ve toplum ihtiyaçları ile geçirmiş olduğumuz tecrübelerin ışığında gerekli tedbirleri almak ve çözümler bulmak zorundayız. Ülkemizin 1908'den beri geçirmiş olduğu tecrübeler göz önünde bulundurularak, herhangi şekilde olursa olsun dini ve din eğitimini siyasete karıştırmanın, herhangi bir parti leh veya aleyhinde siyaset yapılmasının ortamı kaldırılmalıdır.

Din bilgisi dersinin amacı, bireyin ve toplumun din konusundaki ihtiyaçlarına, sorularına, beklentilerine doğru ve yeterli cevaplar vermektir. Bu derslerde hurafelerden, batıl inançlardan, taassuptan uzak bir din anlayışı kazandırmaktır.

32. Kenan Evren, Unutulan Gerçekler, 1995, s. 121.

Dinî ihtiyaçlar fert ve toplum açısından, dikkate alınmasa veya inkar edilse bile, ilim ve öğretim kurumlarının kapılarını millî kültür kaynaklarından biri olan İslamiyet'e ve İslam kültürüne kapamak, medeniyet ve kalkınma davası içinde bulunan ülkemizde, medeniyete aykırı ve geriliğe doğru bir hareket olur.

Ülkemizdeki din eğitimi uygulamalarının olumlu-olumsuz yönleri, 1924'ten itibaren örgün öğretimin içinde veya dışında bırakılarak yapılan din öğretimi uygulamaları, özellikle 1982'den beri ilk ve orta öğretim kurumlarında zorunlu olarak okutulmakta olan Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi derslerinde ulaşılan tecrübeler dikkate alınarak, zorunlu olarak okutulmakta olan derslerin müfredatından, din eğitim ve öğretimine yönelik konular çıkarılarak, din kültürü ve ahlak bilgisini ihtiva edecek şekilde geliştirilmelidir. İsteğe bağlı din eğitim ve öğretimi derslerinde ise, Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi dersleri müfredatından çıkarılan konular geliştirilerek ve Kur'an öğretimini de içine alacak bir müfredat hazırlanmalı ve bu dersler, program içinde fakat isteğe bağlı olmak şartıyla, örgün eğitim içindeki yerini almalıdır.

Bütün bunlar yapılırken bilimsel araştırma metotlarına uygun olarak çalışılmalı, toplumun her kesiminin, öncelikle çocuklar ve ailelerin beklentileri dikkate alınmalıdır. Bakanlık ve Diyanet İşleri Başkanlığı'nın işbirliği ve ilahiyat ve eğitim fakültelerinin ilgili bilim dallarının desteğiyle, araştırma ve çalışma komisyonları oluşturulmalıdır.

Bu komisyonlar eğitim psikolojisi, eğitim sosyolojisi, genel ve özel öğretim metotları ve Millî Eğitim'in genel amaçlarına göre, siyasi ve ideolojik yaklaşımlardan olabildiğince uzak kalarak, dikkatli ve sabırlı araştırmalar yapmalıdır. Bu komisyonlar "Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi" ile "Din Eğitimi ve Öğretimi" derslerinin müfredatını geliştirmek için, alan araştırmalarına, pilot uygulamalara dayanarak ve ölçme-değerlendirme tekniklerini kullanarak çalışmalar yapmalıdır.